

Llenya, llenyam, fusta

ANTONI LLULL MARTÍ

Del mot llatí *lignum*, i més concretament del seu plural *ligna*, sortiren el català *llenya*, el castellà *leña*, el provençal i portuguès *lenha* i l'italià *legna*, que es diuen d'una manera tan semblant en totes aquestes llengües. Aquesta forma plural o col·lectiva s'usa normalment per a designar els troncs i branques d'arbre destinats principalment a ésser cremats, i en el sentit figurat, *donar llenya*, significa una cosa molt distinta.

El llatí *lignum* tenia els significats de 'tronc', 'post', 'mànc', 'bastó' i podia aplicar-se a distints objectes fets de fusta, i durant l'edat mitjana alguns dels seus derivats romànics, com el català *lley*, el castellà *leño*, el portuguès *lenho* i l'italià *legno*, serviren per a designar una nau. En català, *lley* tenia un signi-

ficat genèric d'embarcació major, com *nau* i *galera*, i de vegades era anomenat juntament amb aquestes: «naus, galeres i altres llenys». També fou usual *fusta* per a designar els *lleys*. Les barques pertanyien a una altra categoria d'embarcacions, més petites.

Un derivat de *lley* o de *llenya* és *lleyam*, que significa més pròpiament el conjunt de llenya o fusta de construcció, i també la fusta de la qual es fan portes i mobles. *Lleyam vermell* es diu d'aquella casta de fusta, procedent en temps antic des boscs de més amunt de Tortosa, amb la qual es feren moltes de les portes d'esglésies i cases senyoriales de Mallorca. I d'on prové el mot *fusta*, i per què en castellà es diu d'una manera tan distinta, *madera*? En català molt antic es deia *fust*, mot procedent

del llatí *fustis*, que significava, en principi, 'pal, verga, bastó' (accepció conservada en el castellà *fusta* 'verga', 'fuet', i en el seu derivat, català i castellà, *fustigar*). Amb el temps, *fust*, i després *fusta*, s'empraren en català per a designar la matèria dura i fibrosa procedent dels arbres, mentre que en castellà, per a dir la mateixa cosa, adoptaren un mot derivat del llatí *materia*, que en aquesta llengua, a més de designar originàriament el principi físic constitutiu de les coses, ja s'usava també amb el sentit de 'fusta', que passà a significar la nova paraula *madera*, reservant-se el cultisme *materia* per a l'accepció primera. ◆

Publicat en el llibre *Prenint el demble a les paraules* d'Antoni Lluïl Martí (Edicions Documenta Balear, Palma, 2009, pàg. 145)

El déu Proteu, les proteïnes i els protocols

ANTONI LLULL MARTÍ

Proteu, en la mitologia grega, era un déu marí que tenia esment dels ramats de foques i altres animals marins de Posidó, déu i rei de la mar, l'equivalent de Neptú en la mitologia romana. Proteu, a més de tenir el do de la profecia, tenia el poder de prendre qualsevol forma que volgués (animal, planta, foc, aigua, etc.) per a desaparèixer de la vista de qui l'importunava o per a passar desapercebut.

El nom d'aquest personatge mitològic sembla derivat del grec *prótos*, que significa 'primer' o 'que va a davant'. Quan per devers l'any 1840 l'investigador suec Berzelius introduí en la nomenclatura química el nom de *proteïnes* per a designar unes substàncies primordials en qualsevol de les formes

de vida conegudes a la Terra, potser pensava en el mot grec esmentat, però també és probable que tingués present el nom del déu, puix que les proteïnes, a més d'elements bàsics en els éssers vius, prenen molt diverses formes i tenen en els organismes funcions molt diverses.

El mot *proteic*, introduït poc després en les llengües modernes, per a referir-se, en principi, a les qualitats o propietats de les proteïnes, s'ha usat també com a adjectiu aplicat a la persona que canvia molt sovint d'opinió o de comportament per la seva conveniència, i amb aquest sentit sí que podem considerar quasi segur que qui el posà en circulació pensava en el déu grec més tost que en les proteïnes.

El mot *prótos* ha produït diversos cultismes, com *protomàrtir*, *protonotari* o *prototip*. Un que és prou curiós, i ben antic, és *protocol*, format sobre el llatí *protocollum*, derivat al seu torn del grec *protókollon*, compost amb els mots *prótos* i *kolla*, amb el sentit de 'el primer encolat', perquè en principi es referia a un document signat per alguna autoritat (escrivà reial, notari, etc.) que s'encolava sobre un altre per a donar-li autenticitat. Aquest cultisme donà lloc al mot popular *patracol*, que ha acabat essent admès en els diccionaris normatius de la nostra llengua. ◆

Publicat en el llibre *Prenint el demble a les paraules* d'Antoni Lluïl Martí (Edicions Documenta Balear, Palma, 2009, pàg. 147)